

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ,
ЗАЙНЯТОСТІ І БЕЗРОБІТТЯ**

Систематизовано методологічну базу дослідження економічної активності населення, зайнятості і безробіття. Проаналізовано стан і динаміку ринку праці України на основі національного та міжнародного методологічних підходів.

The methodological base of research of economic activity of population, employment and unemployment is systematized. The state and dynamics of labour-market Ukraine is analyzed on the basis of national and international methodological approaches.

У сучасних умовах розвитку економіки, у глобалізованому світі важливе значення має не тільки аналіз концепцій зайнятості в різних країнах світу, а й методологічні основи оцінки й аналізу видів і форм зайнятості населення і, насамперед, його економічно активної частини.

Проблемам розробки методологічного забезпечення аналізу ринку праці, зайнятості населення і безробіття присвячено праці провідних вітчизняних учених Д. Богині, В. Васильченко, О. Грішної, Т. Заяць, С. Злупко, А. Колота, Г. Купалової, Е. Лібанової, В. Петюха, В. Онікієнка, Л. Шевченко. Однак питання застосування та вдосконалення національних і міжнародних норм у цій сфері не втратили своєї актуальності і потребують подальшої розробки.

Метою даної статті є узагальнення національної і міжнародної методологічної бази дослідження економічної активності населення, зайнятості і безробіття та здійснення на цій основі аналізу стану та динаміки ринку праці України.

Розглядаючи методологію як метод наукового дослідження зайнятості населення, слід відмітити, що до них можна віднести формалізовані і неформалізовані методи. До першої групи методів відносяться такі: експертні оцінки, вибіркові дослідження, побудова системи показників, побудова системи аналітичних таблиць. До другої групи методів відносяться методи, в основі яких лежать формалізовані аналітичні залежності, серед яких: методи економічної статистики, математико-статистичні та економетричні методи.

Практичне застосування цих методів дослідження ринку праці, зайнятості населення потребує відповідної інформації. Статистика ринку праці відповідно до міжнародних стандартів спирається на дані вибіркового обстежень населення, державні статистичні спостереження підприємств та організацій, адміністративні дані, дані Всеукраїнського перепису населення (рис. 1).

Наведені види інформації, залежно від поставлених завдань, можуть взаємодоповнювати один одного, що сприятиме підвищенню рівня репрезентативності результатів дослідження.

Процеси трансформації та глобалізації, що відбуваються в економічній і соціальній сферах, обумовили необхідність реформування інформаційної системи показників ринку праці, методів їхнього збору, технології обробки, аналізу і методології поширення даних національної статистики відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій.

На міжнародному рівні основним розробником методологічних засад і нормативних документів у галузі праці є Міжнародна організація праці (МОП).

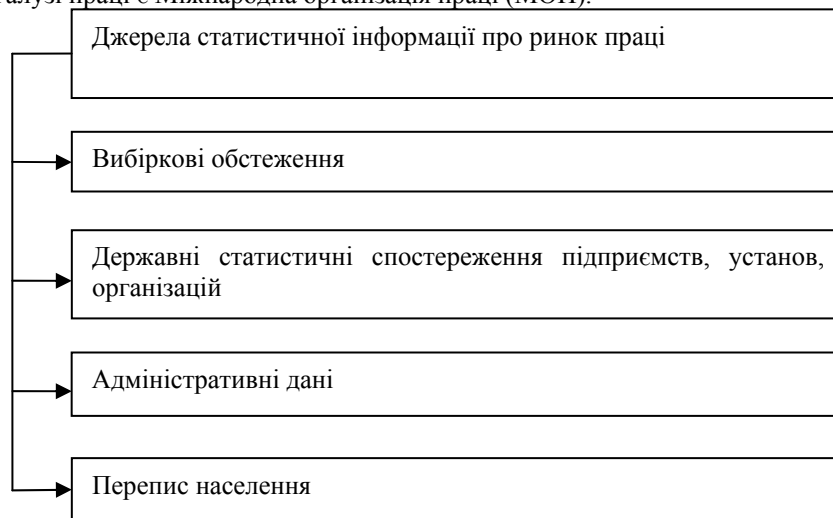

Рис. 1. Схема джерел інформації про ринок праці

На міжнародному рівні основним розробником методологічних засад і нормативних документів у галузі праці є Міжнародна організація праці (МОП).

Прийняті Конвенції та Рекомендації ратифікуються у країнах – членах МОП і є обов'язковими для регулярного збирання, публікації основних даних про працю в таких аспектах: економічно активне населення, зайнятість, безробіття, видима неповна зайнятість тощо. Наявність системи універсальних показників забезпечує адекватне відображення стану ринку праці, зайнятості і міжнародні порівняння.

Щодо проблем розбіжностей міжнародної і національної методології дослідження ринку праці, зайнятості населення, необхідно зазначити, що, згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Це стосується і ст. 2 Конвенції МОП про статистику ринку праці, ратифікованої Указом Президії Верховної Ради України в 1990 р., яка передбачає, що під час розробки або перегляду понять, визначень і методології даних про працю, держави – члени МОП мають враховувати останні норми і основоположні принципи, що встановлюються МОП, та національні особливості демографічного, економічного і соціального розвитку, законодавчих і нормативних актів [3, с. 261].

В Україні відповідно до методологічних основ, рекомендованих Міжнародною організацією праці (МОП) та 13-ою Міжнародною конференцією статистиків праці, з урахуванням національних особливостей законодавчої та нормативної праці систематично проводяться вибіркові дослідження населення з питань економічної активності.

Метою проведення досліджень є одержання інформації про склад і структуру робочої сили, вимірювання зайнятості та напрямків діяльності населення, а також визначення реального рівня безробіття, який враховує загальний обсяг пропозиції робочої сили та застосовується як важливий показник аналізу поточного стану економіки країни. Критерії визначення зайнятого та безробітного населення відповідають рекомендаціям Міжнародної організації праці та стандартам, прийнятим у статистичній практиці країн Євросоюзу [3, с. 268].

Матеріали досліджень дозволять оцінити масштаби та якісні характеристики робочої сили на ринку праці України, її окремих регіонах, проаналізувати тенденції розвитку процесів у сфері зайнятості та розробити відповідні рекомендації з удосконалення механізмів регулювання зайнятості в умовах адаптації України до відкритого економічного простору.

До основних методологічних визначень і понять при проведенні вибіркового дослідження економічної активності населення відносяться такі:

1) економічно активне населення – складається з населення обох статей віком від 15 до 70 років включно, яке впродовж певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. До цієї групи населення відноситься все населення у віці 15 – 70 років, у тому числі: зайняті, безробітні, економічно неактивні (поза робочою силою) (рис. 2);

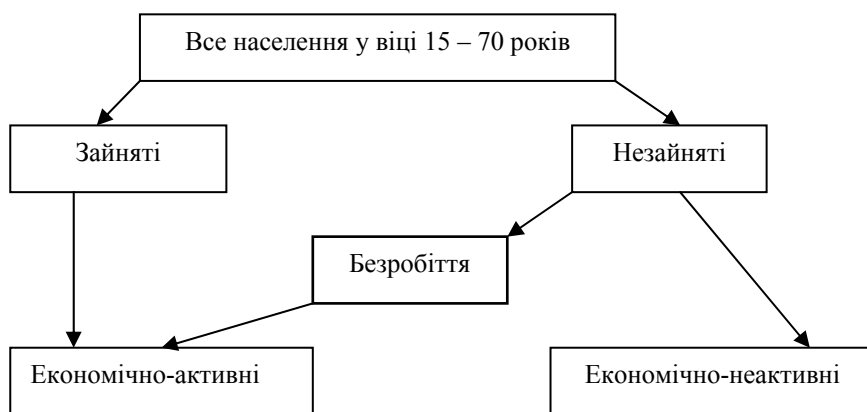

Рис. 2. Схема розподілу населення у віці 15 – 70 років

2) рівень економічної активності (Pea) – є відносним показником щодо питомої ваги робочої сили. Цей показник визначається як відношення (у відсотках) кількості економічно активного населення віком 15 – 70 років до всього опитаного населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою, тобто:

$$Pea = \frac{Ea}{H} * 100\% \quad (1)$$

де Ea – кількість економічно активного населення; H – загальна кількість населення;

3) зайняті економічною діяльністю (за методологією МОП) відносяться особи віком 15 – 70 років, які

впродовж життя працювали хоча б одну годину:

- за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді індивідуально (самостійно), в окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві;
- працювали безкоштовно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому із членів домогосподарства або в особистому селянському господарстві;
- особи, які були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство, бізнес, але не працювали впродовж досліджуваного періоду з незалежних від них особисто обставин;

4) рівень зайнятості (P_z) є основним показником щодо аналізу зайнятого населення, який розраховується як відношення (у відсотках) кількості зайнятих певної вікової групи до всього населення відповідного віку і визначається як:

$$P_z = \frac{Z}{H} * 100\% \quad (2)$$

де Z – кількість зайнятого населення; H – загальна кількість населення [2, с. 127].

Відповідно до концепції (за методологією МОП), визначаються статуси зайнятості населення на основі класифікації, розробленої та рекомендованої 15-ою Міжнародною конференцією статистиків праці (28.01.1993р.), і включає такі категорії статусів зайнятості населення (рис. 3) [2, с. 173].

Поряд з класифікацією статусів зайнятості населення дана концепція зайнятості передбачає методологічне визначення наведених статусів, розкриття таких понять, як безробітні, рівень безробіття, економічно неактивне населення, зневірені, середня тривалість незайнятості, професійна належність, рівень освіти та інші та обов'язкове врахування національних особливостей, нормативної бази і законодавчих актів.

Рис. 3. Класифікація статусів зайнятості населення (за методологією МОП)

Обстеження населення з питань економічної активності (за методологією МОП) проводиться органами державної статистики з 1995 р. 31 січня 2004 р. такі дослідження впроваджені в практику постійної роботи Держкомстату України із щомісячною періодичністю. Отримані дані обстежень економічної активності населення, зайнятості, безробіття дають можливість здійснювати порівняння, зіставлення та аналіз середніх показників по країні і окремим регіонам, різних країн між собою і, перш за все, країн Євросоюзу. Особливе значення це має в сучасних умовах глобалізаційних процесів в економіці, оскільки дає загальне уявлення про стан ринку праці, його проблеми на державному і регіональному рівнях. Так, аналіз матеріалів вибіркового опитувань населення України та окремих її регіонів з питань економічної активності населення у віці 15 – 70 років у відсотках до всього населення відповідного віку у середньому по Україні в 2007 р. склало 62,6 %, тобто збільшилось на 0,4 % пункти, порівняно з 2006 р. або на 22 тис. осіб; у 2008 р. порівняно з 2007 р. чисельність економічно активного населення зросла на 75 тис. осіб або на 0,3% і склала 63,3% [4, с. 51].

При незначному зростанні в середньому по Україні економічно активного населення, в окремих її областях спостерігається:

- зменшення в Дніпропетровській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській областях;
- збільшення в Донецькій, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Львівській, Одеській,

Рівненській, Хмельницькій, Харківській областях, м. Київ, м. Севастополь.

Аналіз рівня економічної активності населення за статтю, віковими групами, місцем проживання до загальної кількості населення відповідної вікової групи за цей період (табл. 1) свідчить про те, що майже в усіх вікових групах економічна активність населення у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи в 2007 р. порівняно з 2006 р. зросла. Так, у віковій групі 15 – 24 років – 40,8 до 41,8 %; 25 – 29 років – з 81,4 до 82,2 %; 30 – 39 років – з 85,1 до 85,8 %; 60 – 70 років з 21,4 до 21,6 %. У той же час рівень економічної активності населення у таких вікових групах, як 40 – 49 років і 50 – 59 років знизився, відповідно з 84,7 до 84,5 % і 63,4 до 63,3 %.

За період з 2001 р. по 2008 р. економічна активність населення України в середньому зросла на 1 відсотковий пункт; за цей же час рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років у середньому по країні збільшився на 3,9 відсоткового пункту, а рівень безробіття економічно активного населення у віці 15-70 років знизився на 4,5 відсоткового пункту.

Таблиця 1

Рівень економічної активності населення у віці 15 – 70 років за статтю, віковими групами та місцем проживання в 2006-2007 рр. [5, с. 47]

(% до загальної кількості населення відповідної вікової групи)

Категорії населення	Разом	У тому числі за віковими групами						Працездатного віку
		15 – 24	25 – 29	30 – 39	40 – 49	50 – 59	60 – 70	
2007 р.								
Усе населення	62,6	41,8	82,2	85,8	84,5	63,3	21,6	71,7
жінки	57,1	36,6	73,8	80,9	83,6	54,9	19,7	68,2
чоловіки	68,9	46,8	90,5	90,8	85,6	73,7	24,7	75,0
міське населення	61,1	39,5	83,2	86,4	85,0	61,6	13,5	71,4
сільське населення	65,1	47,1	79,4	84,2	83,4	67,7	36,6	72,3
2006 р.								
Усе населення	62,2	40,8	81,4	85,1	84,7	63,4	21,4	71,2
жінки	56,8	36,1	73,4	80,1	83,0	55,7	19,3	67,8
чоловіки	68,2	45,4	89,3	90,3	86,6	72,9	24,6	74,5
міське населення	61,3	38,7	82,6	86,0	85,2	61,9	13,2	70,9
сільське населення	64,2	46,2	78,3	83,1	83,4	67,3	35,7	71,8

Аналіз зайнятості населення за галузями господарства свідчить, що, незважаючи на деяке скорочення частки осіб, зайнятих у сільському господарстві України, вона залишається значно вищою, ніж у країнах з розвинутою економікою та становить 16 %.

Серед зайнятого населення віком 15 – 70 років в Україні в 2007 р. кожний п'ятий працівник був зайнятий у сільському господарстві або промисловості, кожний сьомий – у торгівлі. Збільшення кількості зайнятих у 2008 р. порівняно з 2007 р. відбулося в будівництві, в діяльності готелів і ресторанів, торгівлі. Водночас зменшився обсяг зайнятих у сільському господарстві, освіті та промисловості.

Як свідчить аналіз, практично не відбулося змін у структурі зайнятого населення за професійними групами. Кожний четвертий був на роботах, які потребують мінімальної освіти та професійної підготовки. Позитивним фактором є інтенсивне збільшення чисельності кваліфікованих робітників та професіоналів. Збільшилася кількість працівників сфери торгівлі та послуг, законодавців, вищих державних службовців, керівників.

Аналіз рівня зайнятості населення України за статтю, віковими групами та місцем проживання свідчить, що найвищий рівень зайнятості населення спостерігається серед осіб віком 30 – 49 років, а найнижчий серед молоді у віці 15 – 24 років та серед осіб віком 60 – 70 років. Низький рівень зайнятості серед молоді у віці до 25 років пояснюється тим, що значна її частина продовжує навчання, а особи у віці понад 60 років, згідно із законодавством України, як правило, перебувають на пенсії.

Як видно із наведених даних, збереглася тенденція до збільшення питомої ваги працюючих у секторі самостійної зайнятості та скорочення частки найманих працівників (табл. 2).

Таблиця 2

Зайнятість населення України за статусом зайнятості та місцем проживання [4, с. 55]

Показники	У середньому за період					
	2006 р.			2007 р.		
	разом	міське населення	сільське населення	разом	міське населення	сільське населення
разом, %	100	100	100	100	100	100
у тому числі до підсумку, %						
ті, що працюють за наймом	81,0	93,4	54,0	80,7	92,9	54,1
самозайняті	19,0	6,6	46,0	19,3	7,1	45,9

Зайнятість населення в неформальному секторі економіки України склала в 2007 р. 4661,7 тис. осіб проти 4623,3 тис. осіб у 2006 р., тобто збільшилась на 0,8 %.

Відповідно до концепції ринку праці, що відповідає міжнародним стандартам, зайнятість і безробіття розглядаються як дві взаємозалежних характеристики ринку праці [1, с. 118].

Згідно з класичною економічною теорією безробіття, це – соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення незайнята в суспільно корисній праці.

В Україні з 1991 по 1995 рр. єдиним джерелом інформації про безробіття був адміністративний облік безробітних державною службою зайнятості. Однак, як свідчить міжнародний і вітчизняний досвід, до служб зайнятості за допомогою працевлаштування звертаються переважно особи менш конкурентоспроможні на ринку праці, соціально вразливі категорії населення, які складають меншу частку загальної кількості непрацюючих. Значна частка безробітних покладається в пошуку роботи на власні сили, друзів, родичів.

Починаючи з 1995 р., органами державної статистики на підставі матеріалів вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності здійснюється розрахунки абсолютних і відносних показників безробіття, відповідно до методології МОП та рекомендацій 13-ї Міжнародної конференції статистиків праці.

Кількість безробітних (визначених за методологією МОП) у цілому по Україні в 2008 р. становила 1,4 млн осіб (у 2006 р. – 1,5 млн осіб), тобто скоротилася на 0,8 %. Серед безробітних 72,1% складали мешканці міської місцевості і 27,9 % – мешканці сільської місцевості. У 2000 р. відсоток безробітних за місцем проживання склав, відповідно: 75 і 25 %. Це свідчить про те, що в 2007 р. відсоток безробітних у міській місцевості зменшився, а в сільській – збільшився [4, с. 73].

Визначення рівня безробіття населення у віці 15 – 70 років (за методологією МОП) в Україні дає можливість співставити цей показник з відповідними показниками країн Євросоюзу. Так, рівень безробіття в середньому в Україні в 2008 р. склав 6,4 %, а по країнам Євросоюзу – 7,0 %.

Результати дослідження методологічних підходів до оцінки та аналізу зайнятості населення дали змогу зробити такі висновки:

– в основу методології та дослідження зайнятості МОП покладено вибірккові обмеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності населення, розкрито основні методологічні принципи, понятійний апарат, методи оцінки даних вибіркової сукупності та їх узгодження з іншими джерелами інформації;

– устанавлено розбіжності між методологією МОП і національною методологією, які стосуються, перш за все, віднесення населення до відповідних вікових груп (населення допрацездатного віку, працездатного віку і населення, що знаходиться поза межами працездатного віку), віднесення населення до категорії зайнятих і безробітних та ін., що не в повній мірі відповідає діючому законодавству України;

– на основі матеріалів вибіркового опитувань населення (домогосподарств) з питань економічної активності (за методологією МОП) населення у віці 15 – 70 років, що були проведені в 2006 – 2008 рр., зроблено аналіз і аналітичні узагальнення в тому числі в середньому по Україні: рівня економічної активності населення; зайнятості населення економічною діяльністю; рівня безробіття населення у віці 15 – 70 років у відсотках до економічно активного населення зазначеного віку.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – № 30. – 1996.
2. Єріна А. М. Економічна статистика: практикум / А. М. Єріна, О. К. Мазуренко, З. О. Пальян. – К. : ТОВ УВПК “Екс. обл.”, 2002. – 232 с.
3. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці / Міжнародне бюро праці. – Женева, 1999. – Т. 1, 2. – 560 с.
4. Ринок праці в Україні : [аналіт.-стат. зб.] / Державний сектор зайнятості Міністерства праці і соціальної політики України. – К., 2008. – 299 с.
5. Статистичний щорічник України. – 2007 р. – К. : Консультант, 2008. – 571 с.

Надійшла до редколегії 09.12.2009 р.